

Kroatia kansallista identiteettiä rakentamassa

J a r m o E r o n e n

Kroatian historian vaiheita

Kroatian tasavalta täytti taannoin 10 vuotta mutta kroaattien historian katsotaan yleensä alkaneen 600-luvulta, kun slaavit levittäytyivät Balkanille. Kroaatit perustivat ensimmäisen kuningaskuntansa Tomislavin johdolla. Hän hallitsi vuosina 810-828. Omakielinen kirjallisuus alkoi kehittyä, alkujaan kirkkoslaavin ja glagolitsan pohjalla. Kroaatit omaksuivat katolisen uskon ja joutuivat 1102 Unkarin kruunun alaisuuteen. He olivat jakautuneet pienehköihin yhdyskuntiin, eikä moneen vuosisataan esiintynyt kansallista liikehdintää paitsi aateliston parissa, kun se pyrki yhdistämään hajallaan olevat kroaattimaat. Dalmatian rannikolla oli syntynyt jo varhain omakielistä kirjallisuutta, jolloin pohjaa kansallisliikkeelle oli luotu. Liike alkoi nousta 1700-luvulla aateliston parissa ja levisi sittemmin vähälukuisen mutta noussevan porvariston pariin.

Kroaattien kansalliset pyrkimykset kohdistuivat ensi sijassa unkarilaistamista vastaan. 1830-luvulla syntyi illyrismi-niminen liike, joka pyrki luomaan eteläslaaveille yhteisen kirjakielen, jopa oman valtion. Kroaatit saivat tukea tähän myös Wienistä, jossa pelättiin unkarilaisuuden vahvistumista kaksoismonarkiassa, mutta kun saksan kielen asemaa imperiumissa vahvistettiin 1850-luvulla, kokivat kroaatit myös sen uhkana. Yhteisen kirjakielen asia etenikin, mutta ei aina kroaattien toivomalla tavalla, koska aloitteen teki serbi Vuk Karadžić luomalla perustan serbokroaatilelle, jonka serbien ja kroaattien edustajat hyväksyivät Wienin kokouksessa 1850. Kroaatit, joilla oli paljon serbejä vanhemmat kirjalli-

set traditiot, eivät olleet kovin tyytyväisiä. Kroaattien kansallinen liike sai kuitenkin paljon aikaan, muun muassa kielelleen virallisen aseman sekä yliopiston Zagrebiin 1870-luvulla.

Näihin aikoihin kroaateilla esiintyi kolmenlaista poliittista suuntausta: unionipuolue pyrki sopuun hallituksen ja unkarilaisuuden kanssa, illyrismistä ammentava liike nimeltä jugoslavismi pyrki eteläslaavien (kroaattien, serbien, sloveenien) valtiolliseen yhdistämiseen, oikeistopuolueen ideologia lähti siitä, että kaikki eteläslaavit olivat alkujaan kroaatteja, joten oli turha puhua serbeistä ja sloveeneista erillisinä kansoina (ks. Waldenberg 2000, 108). Tähtäimessä oli Suur-Kroatia; olihan tällä kansalla 800 vuotta vanha kirjallisuus ja uljas historia kun taas serbeillä ei ollut mitään vastaavaa. Tämä liike sammui 1890-luvulla, mutta nostettiin taas lyhytaikaiseen kunniaan 1940-luvun *Ustaša*-johtoisessa Kroatian valtiossa. Kroaateilla oli siis erilaisia näkemyksiä suhteessa Itävalta-Unkariin ja muihin eteläslaaveihin. Näitä sekä tarvittiin että torjuttiin. Jyrkimpien kroaattinationalistien piirissä syntyi 1800-lopulla iskulause ”srbi na vrbi” (’serbit pajuihin’ — siis hirteen), jota karmealla tavalla toteutettiinkin 1940-luvulla (ks. Pelikán 1992, 372).

Ensimmäisestä maailmansodasta tuli varsin problemaattinen eteläslaaveilla, olivathan Itävalta-Unkariin kuuluneet kroaatit ja sloveenit Serbian vihollisia ja osoittivat laajasti lojaalisuutta kaksoismonarkialle sodassa serbejä vastaan. Toisaalta sodan kestäessä nousi kroaattien joukossa yhä kasvavia itsenäistymishaluja. Serbit taas tähtäsivät sodan jälkeen eteläslaavien yhdistämiseen mutta Suur-Serbian johdolla. Kroaatit jäivät hävinneiden puolelle, valtavia tappioita kärsinyt Serbia taas voittajien puolelle. Kroaatit tunsivat epäluuloa serbien aikeita kohtaan, mutta

he joutuivat kuitenkin nojaamaan näihin. Ententen puolella taisteleva Italia uhkasi vallata kroaateilta koko Adrian meren rannikkokaistan, joka sille oli 1915 Lontoon kokouksessa luvattu. Tämä voitiin estää liittymällä serbeihin. Näin kävikin, kun joulukuussa 1918 perustettiin Serbien, Kroaattien ja Sloveenien kuningaskunta. Puolalaisen historioitsija Marek Waldenbergin (2000, 437) mukaan kroaatit ja sloveenit tarvitsivat tätä liittoa enemmän kuin serbit.

Kansojen yhteiselo valtiossa, joka 1929 sai nimen Jugoslavian kuningaskunta, oli hankalaa. Kroaatit, jotka olivat vakuuttuneita kulttuuriylemmydestään, vastustivat serbien ilmeisiä ylivalta-yrityksiä. Ääri-ilmionä oli laittoman Ustaša-järjestön perustaminen, joka pyrki itsenäisen Kroatian muodostamiseen johtajanaan Ante Pavelić (Macan 1995, 217). Hän kehitteli uutta kansallista identiteettiä väittämällä, etteivät kroaatit olekaan slaaveja vaan polveutuvat gooteista ja että heidän vihollisiaan serbien lisäksi ovat juutalaiset ja vapaamuurarit. Kun Saksa ja Italia hyökkäsivät Jugoslaviaan, koitti Ustašan aika. Valloittajat perustivat ns. Itsenäisen Kroatian valtion, johon liitettiin myös Bosnia-Hertsegovina. Dalmatian rannikko sen sijaan jätettiin Italialle. Valtion väkiluku oli 6 miljoonaa, josta kroaattien osuus oli 57% ja serbien kolmasosa. Se omaksui puhtaasti natsi-ideologian elintiloinen ja rotuoppeineen ja aloitti massiiviset serbien, juutalaisten ja mustalaisten teloitukset. Serbeille Pavelić suunnitteli tuho-ohjelman, jonka mukaan heistä kolmasosa surmataan, kolmasosa karkotetaan ja kolmasosa käännytetään katolisiksi. Katolinen kirkko ei juurikaan asettunut vastustamaan näitä hirmutekoja (Pirjevec 1995, 114-115). Uhrien määrästä ei ole yksimielisyyttä. Jotkut saksalais- ja serbiarviot puhuvat jopa 750 000:sta (ks. Žuljić 1997, 69), mutta useammin esitetty arvio on noin 350 000-400 000 (esim. Tejchman 1992, 393, Pirjevec 1995, 114). Saksalaiset joutuivat jopa hillitsemään ustasaa peläten serbien siirtyvän kasvavassa määrin partisaanijoukkoihin. Saksalaisten juutalaisvainojen jälkeen Kroatian hirmutyöt kuuluvat sodan pahimpiin. Se kuinka suurta kannatusta ne saivat kroaattien joukossa, on jäänyt epäselväksi.

Maailmansodan jälkeen luotu uusi Jugoslavian federaatio pyrki epäilemättä aitoon tasa-arvoon eri

kansojen välillä, mihin sotaa edeltäneellä kaudella ei päästy. Uusi federaatio halusi irtaantua sekä illyrismi- että jugoslavismi-ideoologioista, joissa oli taustalla joko serbien tai kroaattien hegemoniapyrkimys. Voidaan myös väittää, että Kroatian vasallivaltion häviäminen ja uusi Jugoslavia pelastivat kroaatit joutumasta kansainvälisillä areenoilla syytettyjen penkille natsien kanssa. Ustašan johtajat saivat tosin rangaistuksensa Titon toimesta sodan jälkeen. Federaatiossa Kroatian tasavalta nautti laajoja oikeuksia kuten muutkin tasavallat, mutta jännitteitä oli jatkuvasti. Oman identiteetin korostaminen johti vaatimuksiin sekä kroaatin että serbin kielten tunnustamiseksi. Keskusvalta halusi yhtenäisen kielen ja järjesti 1954 Novi Sadissa kokouksen, jonka julkilausuma totesi, että serbit, kroaatit ja montenegrolaiset puhuvat samaa serbokroaattia. Kokouksen päätöksiä ei koskaan pystytty saattamaan voimaan, omat identiteetit olivat liian vahvoja. Vuonna 1967 tekivät sekä kroaatti- että serbiäilymysten edustajat julkilausumat, joissa vaadittiin kummankin kielen tasa-arvoista kehittämistä (Bagdasarov 1994, 200, 203). Keskusvalta ei pystynyt pitämään yllä muodollistakaan yhtenäisyyttä.

Hajoamistendenssit vahvistuivat 1980-luvulla, kun talous ajautui pysähdystilaan. Kroatiassa nationalismi oli nousussa uuden oikeistolaisen presidentin Franjo Tudjmanin johdolla. Uuden perustuslain mukaan Kroatian serbeistä tuli vain eräs kansallisista vähemmistöistä (ks. Raumolin 1999, 117). Kansojen väliset suhteet kiristyvät, Kroatian serbit julistivat 1990 Krajinan autonomiseksi alueeksi, mikä johti lopulta sotaan ja Kroatian julistautumiseen itsenäiseksi 1991. Sota, joka vaati 10 000 kuollutta, traumatisoi syvästi Serbian ja Kroatian suhteet. Serbia pommitti muun muassa Zagrebia ja Dubrovnikia sekä hävitti Vukovarin. Kroaatit karkottivat satoja tuhansia serbejä asuma-alueiltaan.

Kansallisvaltion identiteettiä rakennetaan

Kroaatit joutuvat rakentamaan kansallisvaltiotaan sodan raunioiden, romahtaneen talouselämän ja tuhoutuneen jugoslaavi-identiteetin oloissa. Kroaateilla on ollut pitkään oma, kuninkaisiin, katolisuuteen,

kieleen ja vanhaa kirjallisuuteen pohjautuva identiteetti, jota on aika ajoin vahvistettu yhteydellä muihin eteläslaaveihin. Jugoslavian valtion puitteissa näyttää kroaattien identiteetti vaatineen eron tekoa itäisemmän kulttuurin edustajiin serbeihin ja muslimeihin, kunnes sota pilasi nämä suhteet täysin.

Kun jugoslavismi on ainakin näillä näkymin haudattu, ovat kroaatit joutuneet määrittelemään identiteettinsä perustaa ja menneisyyttä uusin painoituksin. Suhde serbeihin on avaintekijöitä. Serbivastaisuus on ollut yksi identiteetin kulmakiviä, yhteisen jugoslavalainen historia nähdään mielellään torjuntana Suur-Serbia-pyrkimyksiä vastaan. On ollut myös kausia, jolloin kroaatit ovat tarvinneet serbejä: tukena unkarilaistamista ja saksalaistamista vastaan 1800-luvulla ja molempien maailmansotien jälkiselvittelyissä, kun kroaatit olivat kummassakin häviäjien, serbit voittajien puolella. Nykytilanteessa tätä ei muistella, identiteetti etsitään muualta. Jotkut haluavat kiistää jopa kroaattien slaavilaisen alkuperän. Ustaša-ideologit ”todistivat” kroaattien olleen alkujaan gootteja. Tämä teoria on unohtunut, mutta uudelleen on kaivettu esiin sloveenioppineen Ljudmil Hauptmannin 1930-luvulla esittämä väite, että kroaatit ovat muinaisiranilais-kaukasialainen heimo. Iranilaisteoria elää nykyään vahvasti, aiheesta julkaisi taannoin paksun kirjan iranisti Stjepan Sakac. Kriittiset kielen ja kulttuurin tutkijat eivät tätä hypoteesia hyväksy (paitsi tietysti siinä muodossa, että kaikki slaavilaiskielet ovat iranilaiskielten sukua indoeurooppalaisuuden kautta).

Kielen identiteettifunktio korostuu. Kroaattien ikaikainen toive omasta kansalliskielestä on toteutunut. Serbokroaatti kielen nimenä on hävinnyt, ja kroaatin kielen eroja lähisukaiseen serbiin pyritään tietenkin korostamaan. Kielet ovat niin lähellä toisiaan, että on mitä luonnollisinta olettaa niille yhteinen kanta. Professori Miro Kacić pyrkii kuitenkin kumoamaan oletuksen eteläslaavilaisten kielten historiallisesta yhteydestä. Ilmeiset samankaltaisuudet johtuvat vain pitkäaikaisesta rinnakkain asumisesta, kontakteista ympäröiviin kieliin sekä kirkkoslaavin vaikutuksesta. Tätä ajatuskulkua hän täydentää vielä kielitypologisella todistelulla, jonka mukaan serbia kuuluu ns. balkanilaiseen kieliliittoon (yhdessä bulgaarin ja makedonian kanssa), kroaatti

taas ei (Kacić 1995, 138-139). Tämä on väite, johon tuskin kukaan slavisti yhtyy (ainakaan Kroatian ulkopuolella). Kroaatin latinalaisperäisten sanojen runsaus halutaan tuoda esille. Kielitieteilijä Vladimir Vratović toteaa, että kroaatti on latinaistunein slaavilainen kieli.

Historiasta löytyy loistoajoja, kuten kroaattien kuningaskunnat ennen Unkarin valtaan joutumista tai kirjallisuuden kukoistus Dalmatiassa 1500-luvulla. Jugoslavian kausi pyritään muistamaan etupäässä serbien hegemoniapyrkimyksen aikana. Toinen maailmansota ja ns. Itsenäinen Kroatian valtio ovat kansallisen identiteetin kannalta kovin kiusallisia. Ustašan kansanmurhat serbejä, mustalaisia ja juutalaisia vastaan ovat yleisesti tiedossa muualla Euroopassa. Kuinka tästä kaudesta kirjoitetaan Kroatiasa nykyään? Yksi tapa on myöntää hirmutyöt, mutta vahvasti aliarvioida uhrien lukumäärä. Yleinen arvio on vajaat 50 000 (ks. esim. kroaattihistorioitsija Žuljić 1997, 69). Eikä tässä kaikki, on ruvettu kertomaan tarinaa, että todellisuudessa Ustaša-kautena kroaatit olivatkin antifasisteja. Historioitsija Hrvoje Matkovićin (1998) mukaan väestö tosin tervehti ilolla toukokuussa 1941 Kroatian valtion perustamista ja suurserbien hegemonian loppua, mutta tyytymättömyys alkoi pian nousta Ustašan keskitysleirejä ja massamurhia kohtaan. Tuo tyytymättömyys loi pohjan fasisminvastaiselle liikkeelle, jota johti kommunistipuolue. Esitetään jopa tulkintoja, että kroaatit olivatkin tähän aikaan antifasistisen liikkeen kärjessä Jugoslaviassa (Perić 1998, 217-226). Siihen liittyi 472 000 henkeä, joista puolet aseistettuja. Kroaattien osuus tästä valtavasta liikkeestä oli yli puolet, serbien noin kolmasosa. Yleensä nykykroaattien historian kirjoitus vaikenee uhrien määristä (kuten Macan 1995, 214-222, Matković 1998). Biladžić (1999, 125) toteaa etnistien konfliktien puhkeamisen ja serbien vainon sekä mainitsee maasta paenneiden serbien lukumäärän mutta ei kuolonuhrien määrää. Kansalle siis annetaan synninpäästö hirmutöistä, joiden uhrien määrä ilmoitetaan ehkä vain kymmenesosaksi todellisesta ja jonka syylliset olivat pieni Ustaša-johtajien joukko. Kansallista katumista ei siis tarvitse harjoittaa, kuten kävi saksalaisille.

Kansallisvaltiot tarvitsevat oman ideologiansa,

jossa tarinat menneisyyden loistoajoista korostuvat ja kiusalliset tapaukset unohtuvat. Kroatiaassa kerrotaan nyt tarinoita, jotka jopa kääntävät päälle sen, mitä tämän kansan menneisyydestä yleisesti tiedetään. Sodan traumat selittävät halua tehdä pesäeroa serbeihin ja nähdä yhteinen historia heidän

kanssaan pelkästään kielteisessä valossa. Aika ehkä parantaa haavoja. Kun kroaatit ovat lähentymässä Länsi-Eurooppaa, olisi heidän syytä kiinnittää myös huomiota omaan uskottavuuteensa menneisyyden tulkinnassa.

Lähteet:

- Bagdasarov, A. R. (1994), Sotsiolinivistitšeski aspekt jazykovyh otnošenii v Horvatii i Serbii vo vtoroi polovine XX v. – *Jazyk, kultura, etnos*. Moskva: Rossijskaja Akademija Nauk.
- Bilandžić, Dusan (1999), *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden Marketing.
- Kaćić, Miro (1995), *Hrvatski i srpski*. University of Zagreb.
- Macan, Trpimir (1995), *Hrvatska povijest*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Matković, Hrvoje (1998), *Povijest Jugoslavie (1918-1991): Hrvatski pogled*. Zagreb: P.I.P.
- Pelikán, Jan (1992), Národnostní otázka v Titově Jugoslavii. – *Slovanský prehled* 4, 371-385.
- Perić, Ivo (1998), *A History of the Croats*. Zagreb.
- Prijevec, Joze (1995), *Jugoslavija 1918-1992*. Založba Lipa: Koper.
- Raumolin, Jussi (1999), Uskonnot ja Balkanin konfliktit. – *Uskonnot maailmanpolitiikassa* (toim.) Palva, Heikki & Pentikäinen Juha. Juva: WSOY.
- Tejchman, Miroslav (1992), Koreni nenavisti. – *Slovanský prehled* 4, 386-410.
- Waldenberg, Marek (2000), *Narody zalezne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
- Zuljić, Stanko (1997), *Srpski etnos i velikosrpstvo*. Zagreb: AGM.